

Maciej FALSKI

Uniwersytet Warszawski, Varšava

Pregledni znanstveni rad.
Prihvaćen za tisak 28. 9. 2018.

Mecene i nacionalno blago

Komparativno čitanje hrvatskog i slovenskog konteksta institucionalizacije književnosti u predilirskom vremenu*

Početak 19. stoljeća knjižnica barona Žige Zoisa slovila je kao najbolja zbirka knjiga u Kranjskoj ili čak, iz današnje prostorne perspektive, cijelog slovenskog područja. Dok su dvije već postojeće imale, kako piše Luka Vidmar, “kosmopolitski” karakter (biskupska knjižnica i licejska knjižnica), Zois se trudio skupljati sve slovenske i slavenske knjige tako da su njegov fond konzulturali vodeći slavisti onog vremena. Vidmar tvrdi da je Zoisova knjižnica “od leta 1780 do 1818 delovala kot glavno zbirališče in žarišče slovenskega razsvetljenstva in kulturnega nacionalizma.”¹ Ne smijemo zaboraviti kako je dragocjena zbirka knjiga nastala kao plod osobnog zanimanja privatne osobe i ostala je u privatnom vlasništvu sve dok kranjski sabor nije odlučio otkupiti veći dio fonda zbog njegove “neprecenljive vrednosti za Kranjsko in sosedne dežele”². Zoisova gesta pripada još prepoznatljivom habitusu mecene, bogatog pojedinca koji odlučuje dio svog bogatstva uložiti u kulturna dobra i naknadno otvoriti pristup (dijelu) javnosti. Očito je da se ljubljanski baron povodio predodžbom toga što je važno za opći interes, države ili nacije, što je vrijedno iz perspektive ne samo osobnog ukusa, već i zajedničkog dobra. Tako se njegova gesta ubraja u tipičnu gestu prosvjetljene aristokracije.

Obratimo pozornost, međutim, na odluku zemaljskog sabora koji je shvatio koliko je bitno zadržati u nepodijeljenom stanju tako značajan knjižni fond i otvoriti ga za javnost (Zoisova zbirka je većinom pripojena fondu Licejske knjižnice, a kasnije je postala temeljem slovenske nacionalne i sveučilišne knjižnice u Ljubljani). Književnost i znanost doživljavaju se kao zajedničko blago, kao predmet općeg interesa cijeloga društva. Slična politika skrbi o pisanoj riječi, o književnosti kao zajedničkom dobru, očituje se u

politici rukovoditelja knjižnice Kraljevske akademije znanosti u Zagrebu (osnovane 1776), jedine koja početkom 19. stoljeća nije bila u privatnim ni crkvenim rukama, već je pripadala instituciji od općeg interesa. Dora Sečić je pokazala kako sve do 1857. godine akademija nije dobivala dotaciju za otkup knjiga. Knjige su se dobivale ili preko privatnih darova, preko razmjene, a dodatno je 1816. osnovana Zaklada za kupnju knjiga³. Tri godine kasnije objavljen je javni proglas na tri jezika (hrvatskom, njemačkom i latinskom) u cilju da se javnost potakne na prikupljanje priloga za knjižnicu. Akcija je bila efikasna i, kako piše Sečić, “od tada neprekidno sve do osnutka sveučilišta 1874. godine, dobivala je [knjižnica] na dar novčane priloge, brojne knjige i muzejske predmete, pa i čitave knjižnice.”⁴ Pa ipak, ne može nam pritom promaknuti izrazito premještanje težišta odgovornosti za ovo javno dobro s pojedinca prema zajednici. Nije više u pitanju privatni mecena, već narod kao cjelina, odnosno zajednica svjesna svojih obveza i ciljeva, koja bi trebala preuzeti skrb o ključnim sferama kulture kao što je bila književnost (lijepa i pogotovo znanstvena).

Upravo tom pitanju želim pristupiti u ovome članku. Ovdje me s jedne strane zanima proces pretvaranja književnosti i uopće pisane riječi u nacionalno blago; dok me s druge strane zanima s time povezan proces formiranja nacije (naroda) u agensa društvenih praksi. Naime, nacija se sve češće doživljava kao direktni faktor koji utječe na javni život; budući da naravno ne može djelovati kao takav, mora se izražavati preko institucija koje djeluju u njezino ime. Taj se proces događao tijekom 19. stoljeća, a možemo ga zamijetiti na primjeru nacionaliziranja literarne proizvodnje. Slučaj Hrvatske i Slovenije još je zanimljiviji, jer se

* Ovaj je rad nastao u sklopu projekta *Ekonomski temelji hrvatske književnosti* koji financira Hrvatska zaklada za znanost (IP-2016-06-2613).

¹ L. Vidmar, “Knjižnica Žige Zoisa kot žarišče slovenskega kulturnog nacionalizma”, *Knjižnica*, 59 (2015), s. 41.

² Nav. djelo, s. 42.

³ Sve podatke o djelovanju knjižnice Kraljevske akademije znanosti u Zagrebu navodim na temelju članka Dore Sečić, “Nabava knjiga i izgradnja fondova javnih knjižnica u Zagrebu u 19. stoljeću”, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 3 (2011), s. 1–20.

⁴ Nav. djelo, s. 5.

u obje sredine financijska i kulturna politika nije mogla voditi samostalno do postbachovskog doba, tako da je pitanje takva djelovanja složenije nego u nacionalnim državama poput Francuske. U periodu 1790.–1848. događa se u Hrvatskoj, isto kao i u kontinentalnoj Europi, prijelaz od staleškog prema građanskom društvu, čemu moramo pridodati i promjenu predodžbe društva od horizontalne hijerarhijske strukture prema ideji zamišljene homogene nacionalne zajednice. Upravo je spomenuto tranzicijsko vrijeme zanimljivo zbog višeznačnih strategija u književnom polju. Metaforički rečeno, proces nacionalizacije književne proizvodnje može se tada vidjeti u nastajanju i u ovome radu zanima me kako je došlo do toga da nacija preuzme ulogu mecene.⁵

Kad je Tomaš Mikloušič naumio sastaviti rječnik, podijelio je svoje mišljenje s Maksimilijanom Vrhovcem; u pismu prijatelju on ovako opisuje biskupovu reakciju: “odgovoril je da naj ja najdem nekoliko pajdashev, za poszel ov dovershiti, da on vesz ztroshek pritzkanya szam dati hoche.”⁶ Vrhovac nastupa u tom kratkom, ali zanimljivom prizoru kao mecena, individualac koji prema svojim vlastitim ciljevima i idejama odlučuje o potpori za određeno djelo. Mikloušič, međutim, funkcionira na književnom tržištu, gdje autor ovisi o vlastitom naporu i snalažljivosti jer institucionalni sustav financiranja literarne proizvodnje naprosto ne postoji, a potporu pretežno mogu dobiti jedino knjige potrebne crkvi za efikasno ispunjavanje ciljeva ove institucije. Zagrebački biskup rukovodio se, najvjerojatnije, svojom prosudbom toga što je korisno za narod, kršćanski puk ili domovinu, međutim, svoje mišljenje nije bio dužan konzultirati ni s kim. Njegova nastojanja za duhovnim razvitkom svojega puka i uopće podizanjem kulturne svijesti u Hrvatskoj opće su poznata. Podsjetit ću samo kako je njegovim novcem i uz njegovo nastojanje 1793. godine otkupljena i ponovo pokrenuta druga zagrebačka tiskara, prepuštena već godinu dana kasnije Antunu Novoselu, tako zvana biskupska tiskara. No, biskup ju je smatrao “svojom” tiskarom i često je upravo on bio taj koji je vodio pregovore oko izdavanja značaj-

njih djela⁷. Isti je Vrhovac 1808. otvorio biskupsku knjižnicu za javnost⁸. Inače, Aleksandar Stipčević tvrdi da su teškoće oko financiranja tiskarstva i distribucije knjiga u starije doba opća pojava. Tiskanje je ovisilo o dobrotvorima, među koje su se ubrajali uglavnom biskupi i/ili drugi duhovnici, onda plemići i eventualno mecene poput bogatih gradova, vladari⁹. Državni mecena bio je upitan i labav te nije postojala svijest o potrebi sustavnog financiranja nakladničkih poslova ni autora.

Prijelazno stanje predstavlja fenomen “kolektivnog mecenatstva”, kako se ponekad opisuje pojava pretplate. U “starom” je sustavu pisac ovisio o naručitelju ili meceni, dok pretplata stvara nove odnose između pisca i čitatelja. No teško reći da je pretplatništvo poboljšalo poziciju pisca. Kako je zapazila Jelena Lakuš, uspjeh pretplate povezan je s financijskom moći potencijalnih čitatelja, s njihovim ukusom i s pozicijom samog pisca u književnom polju¹⁰. Pisac je prinuđen sam stvarati efikasnu mrežu kontakata preko kojih je nastojao skupiti novac nužan za izdanje ploda svojeg uma; tražio je kako prodati nepostojeće ili još neobjavljeno djelo uz pomoć prijatelja, tiskara, knjižara ili odabranih pojedinaca. Tako je Stanko Vraz 1838. godine pisao Kočevaru: “Molim Tebe dragi prijatelju, kupi već sada predbrojitelem za moju knjigu “Narodne psni gornjoilirske ili Slovenske”, koje za nedlu danah pod tisak idu.”¹¹ Ta strategija nije uvijek bila uspješna, što pokazuje isti slučaj Vrazova etnografskog prvijenca. Pretplatnici su se nakon tiskanja knjige predomislili – “pa mi ostaviše”, piše Vraz, “knjigu zajedno s dugom, kojeg platim iz vlastitog džepa.”¹² Vrazovo razočaranje je bilo tim veće što je, po svom uvjerenju, djelovao za razvoj domovine, za narodnu ideju, “nadajući se da mi domovina ako ne truda barem ono nadomstit će što sam pri tom u gotovom izložio”¹³. Ovdje se zanimljivo očituje mišljenje kako bi “domovina” trebala platiti pisca koji radi za nju, primjerice tako što skuplja narodne pjesme, piše romane i pripovijetke ili se na koji drugi način izražava u pisanoj riječi. Figura nezahvalne publike je relativno česta u europskoj modernoj po-

⁵ Pitanje odnosa između književne proizvodnje i formiranja nacije složeno je. Prema modelu Miroslava Hrocha, u sredinama poput hrvatske ili slovenske književnosti i tisak služili su intelektualcima i širenju nacionalne ideologije. Taj je proces dobro ispitan, od recentnih publikacija izdvojio bih dvije izvrsne knjige koje se bave tim pitanjem: Marina Protrka, *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*, Zagreb 2008; Suzana Coha, *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*, Zagreb 2015. Ovaj članak upisuje se, pak, više u tragove povijesti ideja, jer se u fokus stavlja problem nacionaliziranja “književnosti” kao takve i njenog pretvaranja u nacionalno blago, što se naravno odvija paralelno s ovdje spomenutim procesima.

⁶ Thomash Mikloushich (Tomaš Mikloušič), *Pismo Mathija-shu Jandrichu (Matijašu Jandriću)*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R4101.

⁷ Vidi M. Vrhovac, *Dnevnik. Diarium*, sv. 2: 1810.-1815., ur. M. Hrg i J. Kolanović, Zagreb 2017, s. 251 i 477.

⁸ Prema Marijana Tomić, “Knjižarski katalozi kao izvor za povijest knjige: primjer kataloga Novoselske knjižare u Zagrebu (1794.-1825.)”, *Libellarium*, 1, 2 (2008), 161–179.

⁹ A. Stipčević, *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga 2*, Zagreb 2005, s. 31–43.

¹⁰ Vidi J. Lakuš, “Pisac i čitatelji: fenomen kolektivnog mecenatstva u Dalmaciji u prvoj polovici 19. stoljeća”, *Libellarium : časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova*, 2(1), 2009, 29–45. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/67041>.

¹¹ S. Vraz, *Pesme, pabirci, proza i pisma. Djela sv. 5*, ur. F. Petračić, Zagreb 1877, s. 184.

¹² S. Vraz, *Pismo Janku Draškoviću, 20. 1. 1841*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R3981a.

¹³ Isto.

vijesti pisanja i prikazana je kroz neuzvracenu ljubav pisca i publike ili jednostavno neshvaćenog autora. Primijetimo da bi financiranje korisnih knjiga u tom slučaju trebala podmiriti “domovina” – što u konkretnom slučaju S. Vraza označava čitatelje, tj. članove nacije kojoj se obraća Vraz. Nije, dakle, više riječ o situaciji ovisnosti o naručitelju ili meceni; u Vrazovim se riječima vrlo dobro definira odnos pisca i čitatelja prema apstraktnom narodu i njegovim interesima, vrijednostima i ciljevima, koji obvezuju sve sudionike književnog polja. Međutim, u ono vrijeme, tridesetih godina 19. stoljeća, “domovina” ili “narod” još nisu se konstituirali kao kolektivni agens.

Vraz je djelovao u prijelazno doba kada su se pojavile prve ilirske institucije koje su se pozivale na narod i time legitimizirale svoje postojanje. Među prvima je bila Ilirska čitaonica u Zagrebu koja je prerasla u Maticu ilirsku i iz koje su onda izronile druge ključne nacionalno obojene institucije javnog života, kao što su Narodni muzej ili Gospodarsko društvo. Od samog početka čitaonica se predstavljala kao vodeća nacionalna ustanova koja je govorila u ime nacije i zastupala njezine interese. Za takvu legitimaciju dovoljna je bila motivacija članova-osnivača i glavnih sudionika njezinih akcija; ujedno se time legitimizirala visoka pozicija književnosti i pismenosti uopće¹⁴. U tom trenutku važno je da se prvi put pojavila institucionalna instanca zadužena za organizaciju književnog života i literarne proizvodnje. Matica ilirska preuzima ulogu koju je prije vršio pojedinac-mecena. Sada je središnji odbor čitaonice odlučivao o raspodjeli novčanih sredstava, izdavačkom planu i koje su knjige “potrebne”. Stoga se u već citiranom pismu Vraz obraća Draškoviću moleći ga da podupre financiranje njegovih sljedećih knjiga od strane čitaonice. Na sjednici u ožujku 1843. odobren je honorar Ivanu Mažuraniću za pripravljanje bilježaka za izdavanje Gundulićeva *Osmana*, 50 forinta u srebru¹⁵. Na sjednici u studenom iste godine odlučeno je otkupiti pravo na štampanje Demetrove *Teute*. Odbor čitaonice ponašao se ne samo kao pokrovitelj literarne produkcije, nego i kao inicijator za proizvodnju željenih knjiga. Što je zanimljivo, u (kako se čini – prvom) natječaju koji se trebao otvoriti, odbor je u siječnju 1839. odlučio nagraditi autore najboljih “pismotvora”

¹⁴ Na tautološku prirodu nacionalne ideologije obraćali su pozornost brojni autori, na primjer B. Anderson ili O. Löfgren. Na tragu povjesničara ideja možemo ilirski svjetonazor smatrati zaokruženom ideologijom koja sama sebe legitimizira i kojoj nije potrebna verifikacija na temelju vanjskih činjenica. Vidi npr. A. Walicki, *W kręgu słowianofilskiej utopii*, Varšava, 1964; J. Szacki, “Ideologia”, u: isti, *Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia*, Varšava, 1991.

¹⁵ *Zapiski sjednica društva čitaonice i Matice ilirske od 1838. do 1864. godine*, prir. B. Brgles, Z. Brkić, S. Laljak, Zaprešić 2016, s. 43.

(odnosno knjiga) iz područja ekonomije, a koje su se bavile temama izvoza vina, uvoza sukana i poljodjelstva, i to nagradama u iznosu od 15 do 40 cekina u zlatu¹⁶. Tako se središnja ilirska institucija svrstava među organe koji vode aktivnu kulturnu politiku i odlučuje o tome što je vrijedno objavljivanja. U pitanju su kulise književnog života, prije svega problem financiranja tiska i autorskih honorara. Knjige bi trebale koristiti naciji pa je tako već na prvom saboru Ilirske čitaonice Janko Drašković govorio:

Bez narodnoga odhranjenja, bez sloge i blaga neima snage i jakosti u državi, a gde toga u zao čas neima, tu neima u današnje doba nikakve važnosti niti kod dvora, niti kod susdah, još manje u ostaloj Europi.¹⁷

Tako su se članovi čitaonice, koji su platili godišnju članarinu i koji su također upravljali donacijama, legitimizirali nacionalnim interesom.

Zanimljivo je pitanje kako i kada je prihvaćena svijest o važnosti književne produkcije i njezino privilegirano mjesto među društvenim praksama. Carlo Antonio Occhi, koji je preuzeo dubrovačku tiskaru 1783. godine, odlučio je izdavati niz starijih dubrovačkih pisaca čija su djela dotad velikim dijelom ostajala u rukopisu. Iste je godine objavio brošuru namijenjenu “ljubiteljima ilirskog jezika”, u kojoj čitamo:

Una compita raccolta dei migliori Poeti Illirici su sempre desiderata in vano finora dei voti dei Nazionali, e dalla curiosità degli Stranieri intendati di questo linguaggio.¹⁸

U cijelom tekstu poziva čitateljima uopće se ne govori o narodnosti niti narodnom osjećaju, međutim, vidi se afirmativan stav prema cjelokupnom korpusu ilirske književnosti; s druge strane naglašavanje slavenskog (ilirskog) možemo slobodno interpretirati kao marketinški pothvat koji je trebao potaknuti domoljubne potencijalne čitatelje na pretplatu i interes za kupnju Occhijevih knjiga. Dubrovačkom izdavaču to, međutim, nije uspjelo kako nije naišao na odaziv potencijalnih primatelja svoje poruke. Na spomenuti se poziv nisu javili pretplatnici u dovoljnom broju tako da je na kraju Occhi bio primoran prepustiti tiskaru¹⁹. Čini se da se među širim slojevima još nije pojavio osjećaj obveze prema književnosti; nije se još smatrala nacionalnim (odnosno društvenim) blagom za koje svi su dužni preuzetni odgovornost i koje zauzima visoko prestižno mjesto bez obzira na pojedinačni

¹⁶ *Zapiski*, s. 25.

¹⁷ J. Drašković, “Govor, Pervi predtečni občinski sabor”, 14. 7. 1838, cit. prema: *Zapiski*, s. 21.

¹⁸ C. A. Occhi, *Agli amatori della lingua illirica*, Carlo Antonio Occhi librajo, e stampatore privilegiato in Ragusa, 1783, s. 2.

¹⁹ Vidi Stipčević, nav. djelo, s. 27.

ukus čitatelja²⁰. S druge strane, državni mecenasat nije postojao u Dubrovniku, odnosno grad-država gotovo nikad nije ulagao u tiskanje knjiga čak ni kad bi si time mogao osigurati marketinški učinak. Na sjeveru Dalmacije i tim više Hrvatske starija dubrovačka književnost još nije zadobila mjesto koje joj je osigurao hrvatski nacionalni pokret 19. stoljeća i stvaranje vlastite nacionalne tradicije u ono doba.

Drugi neuspjeli pokušaj mobilizacije širih krugova čitatelja na temelju osjećaja dužnosti prema riječi pisanoj na narodnom jeziku također se odnosi na dubrovačkoga pisca, i to samog Gundulića. 1818. godine Antun Mihanović je objavio proglas naslovljen, kao i Occhijev, u apelativnoj formulaciji: “Znanostih y narodnoga jezika prijateljom T. Mihanovich od Petropolja, Hervatin”²¹. Mihanović u prvom dijelu opisuje svoj ushit i radost kad je u Mlecima pronašao rukopisni primjerak Gundulićeve *Osmana*. Odlučio je objaviti staro remek-djelo književnosti i pozivao je na pretplatu (“cena je 20 grosha srebra; jer cse 260 ztrani krasno y skerbljivo slovotisknjene immati [...]”). Motivira ga, kako sam priznaje, “ljubav k-svemu, shto je domorodno”. Za razliku od Occhija, Mihanović je računao na taj isti osjećaj kod ilirskih čitatelja, isti koji je potaknuo Mihanovića od Petropolja na izdavačku akciju. Ovaj drugi koristi već vrlo jasno diskurs obveze prema naciji, poziva se na nacionalni prestiž koji daje slavna baština reificirana u visokoumjetničkim književnim djelima poput Gundulićeve epa. U obrazloženju svog poziva na pretplatu, Mihanović pokreće i za nacionalni diskurs tipičan imaginarij suparništva s drugim nacijama, svojevrsno natjecanje u kategoriji književnih djela. Nije, dakle, riječ o pitanju estetskog ukusa, već o obvezi, a u Mihanovićevoj se akciji jasno nazire efikasno stvaranje nacionalne tradicije i zamišljenog kontinuiteta, čime su se u 19. stoljeću bavile odgovorne institucije gotovo svih europskih nacija, gotovo po identičnom obrascu²².

Zašto obojica nisu uspjeli u svojim nastojanjima? Odgovora na ovo pitanje je, dakako, više, a ja bih volio izdvojiti jedan koji smatram najznačajnijim za svoju analizu. Occhi i Mihanović djelovali su kao pojedinci bez institucionalne potpore i legitimacije

koju pruža društvena i/ili politička afilijacija. Koliko god plemenit, poziv na pretplatu dolazi od strane individualaca čija motivacija nije nužno bila razumljiva primateljima njihovih poruka. Drugo, što je usko s tim povezano, obje akcije nisu bile, možemo to s pravom pretpostaviti, visoko plasirane u hijerarhiji društvenih praksi. Situacija se počinje mijenjati tridesetih godina 19. stoljeća. Tada se nacionalna (narodna, domorodna, što su bili učestaliji atributi u ono doba) književnost počinje smatrati nacionalnim blagom i ekspresijom nacionalne snage, zajedničke kulture svih članova nacionalne (narodne) grupe. Književnost zapravo služi kao sredstvo legitimizacije²³. Tako se na primjer u zapisnicima varaždinske narodne čitaonice (Društvo narodno) spominje kako je cilj djelovanja društva uvođenje hrvatske nacije “u red plemenitih i europskih narodah”²⁴. Varaždinci su se uputili prema Europi pod vodstvom najuglednijih članova lokalnog društva. Među članovima ravnateljstva čitaonice bili su: gradski sudac, veliki bilježnik Varaždinske županije, županijski veliki sudac, županijski blagajnik, pravnik i vrhovni gradski bilježnik, gradski odvjetnik, gimnazijski profesor i učitelj²⁵. Svi su navedeni ulazili u krug lokalne elite, i to na razini grada i županije. Treba još nadodati da je svaki član bio dužan platiti članarinu 2 forinte godišnje, što je onemogućavalo pristup siromašnjima. Isto tako pregled upisanih članova Ilirske čitaonice u Zagrebu pokazuje njihov relativno visok položaj u društvu. Među 215 članova bilo je najviše zaposlenih u državnim službama (48, i to podžupani, bilježnici, konzul, suci), 44 svećenika raznog statusa (najviše kanonika), 32 odvjetnika, 19 trgovaca, 16 vojnih službenika, 12 sveučilišnih profesora, 4 učitelja, 4 vlastelina²⁶. Na popisu su tako sve od reda zanimanja visokoga društvenog ugleda. Nemamo, dakle, u njima prisutan društveni presjek pa tako na popisu nema radnika, obrtnika, poljoprivrednika ni služavki. Paradoksalno, u trenutku kad se književnost počela prikazivati kao opće dobro i nacionalno blago koje je od krucijalnog značenja za cijelu nacionalnu zajednicu, takvo su značenje književnog teksta zapravo proizvodile društvene elite. U slovenskom slučaju stvari su se odvijale po istom obrascu. Na popisu članova čitao-

²⁰ Ovdje bih se želio osvrnuti na ukus kao društvenu kategoriju. P. Bourdieu je u svojem čuvenom djelu *La Distinction. Critique sociale du jugement* (Paris 1979) dokazao kako je ukus proizvod socijalizacije, formira se ovisno o poziciji u društvenom polju i nije nikako čisto umjetnička ili akcidentalna pojava. Stoga je važno naglasiti da je pozitivna valorizacija “kanonskih” naslova nastajala u odnosu na kulturnu politiku i formiranje čitatelja.

²¹ Proglas je objavljen dvojezično, latinski i hrvatski: A. Mihanovich, *Literarum patriique sermonis amicis A. Mihanovich a Petropolje Croata. Znanostih y narodnoga jezika prijateljom, U Gradu Patavii*, 1818.

²² Dovoljno je podsjetiti da su se i Matica ilirska i JAZU i Kukuljević u svom Arhivu zauzimali za objavljivanje starijih dubrovačkih i dalmatinskih pisaca te su često to bili i njihovi prvotisci.

²³ Iscrpno je ovaj proces legitimiziranja nacije na temelju književnog djelovanja opisala Suzana Coha u navedenom djelu. Premda nemam ovdje prostora za analizu europskog konteksta, bilo bi zanimljivo konzultirati Bourdieuov koncept “autorizacije diskursa” za slučaj književnog izraza, koji u kontinentalnoj Europi razvijenog romantizma zadobiva visoko mjesto u hijerarhiji (već nacionalnih) praksi. Vidi: Pierre Bourdieu, “L’institution sociale du pourvoi symbolique”, u: isti, *Langage et pouvoir symbolique*, Paris 2001, s. 155–200.

²⁴ Ivančica Jež, “Varaždinsko ‘Društvo narodno’ – prva hrvatska narodna čitaonica (1838.-1848.)”. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 53(1), 2010, s. 127. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82966>.

²⁵ Isto, s. 126, n. 6.

²⁶ Zapisnici, s. 51.

nice u Ljubljani nalazimo također ugledne članove lokalne, gradske, ali i zemaljske (kranjske) elite²⁷.

Kroz nekoliko desetljeća koja su protekla od Occhijeva i Mihanovićeve neuspjeha do okupljanja predstavnika nacionalne elite oko institucije književnosti dogodile su se krupne promjene u društvenom životu na svim nivoima. Prije svega želio bih naglasiti pojavu građanske elite u smislu nestaleške skupine koja svoju legitimaciju crpi iz drugih izvora nego što je to porijeklo i zakonski kanonizirana feudalna neravnopravnost. Paralelno s tim procesom razvija se i popularizira, što je inače vrlo dobro istražena tema, osjećaj narodnosti i nacionalnog identiteta kao ideologije koja forsira predodžbu homogene nacionalne zajednice²⁸. S time u vezi, mijenja se tip kulturnog kapitala koji kotira u javnoj sferi i pridonosi zadovoljavanju povoljne pozicije u procesima društvenog kretanja i borbe za kontrolu simboličke sfere. Književnost se idealno uklapala u nacionalnu politiku kao, može se reći, najnacionalnija od svih umjetnosti i instrument nametanja vodećeg diskursa. Rezimirajmo stoga ovaj proces na taj način: iza Mihanovića žednog objavljivanja *Osmana* stoji samo njegova želja i zamisao o čuvanju baštine slavni djedova; iza Mažuranića koji je pripremao istog tog *Osmana* za tisak stoji Institucija, zapravo i cijela nacija na koju se ta Institucija poziva, legitimizirajući svoje postojanje²⁹.

Zanimljivo je pratiti taj prijelaz od individualnog prema institucionalnom modusu egzistencije književnosti u javnom životu. Žiga Zois je stvorio strategiju razvoja znanosti o slovenskom jeziku, kulturi i povijesti. Preko dva desetljeća tamo je zauzimao središnje mjesto i bio glavna figura svoje intelektualne sredine upravljajući kulturnom politikom ranoga slovenskog nacionalnog pokreta. Tako je naprimjer svojega, kako neki kažu, najvjekstijeg učenika ili štice-nika, Jerneja Kopitara, poslao na studij u Beč da mu otvori mogućnost karijere i povoljnog utjecaja na književno polje u Habsburškoj Monarhiji, a Linhartu je pomagao u realizaciji druge bitne točke narodnog programa, naime, stvaranju slike prošlosti u nacionalnom duhu³⁰. Budući da je ulagao svoja vlastita sredstva i otvarao mogućnosti svojim prijateljima i učenicima koji nisu morali proći kroz standardizirane procedure evaluacije da bi dobili podršku i sredstva,

možemo ga još smatrati tipskom pojavom mecene. Doduše, unatoč već razvijenom institucionalnom životu u drugoj polovini 19. stoljeća, sličnu je ulogu igrao Josip Juraj Strossmayer koji je samostalno ili uz pomoć i savjet najbližih suradnika, poput Ise Kršnjavija ili Franje Račkog, vodio kulturnu politiku tako što je podupirao narodni pokret na cijelom području koje je smatrao hrvatskim i koji je morao objašnjavati prilikom otvaranja galerije slika u Zagrebu koliko je za nacionalni interes važna kulturna naobrazba i živi kontakt s dobrima kulture. Međutim, Strossmayerovo djelovanje prelazi vremenske granice zacrtane u mojem članku.

No, vratimo se pojavi mecene u kontekstu kulturne politike. U procesu institucionalizacije kulturne djelatnosti događao se zanimljiv proces uspostavljanja nacije (naroda u ondašnjoj terminologiji) kao kolektivnog agensa. U modernoj ideologiji agentivnost kao svojstvo pripada zajednici, a ne pojedincu, tako da mjesto mecene preuzima kolektivitet³¹. Ipak, u prijelazno doba na području kulturne aktivnosti dominirala je pojava svojevrsnih nedržavnih institucija, odnosno građanske participacije u financiranju kulturne politike i zajedničkom doprinosu akciji skupljanja kulturnih dobara. Već sam spomenuo kako se 20-ih i 30-ih godina s punom snagom pojavila pretplata kao način podmirivanja tiskarskih troškova; pretplatnici su mogli steći uvjerenje da financiraju ne samo pojedini naslov, već pridonose ostvarenju nacionalne ideje i na taj se način pretvaraju u dio kolektivnog agensa, jer, kako piše Lakuš: “[Babukić i Vraz] uvjeravali su buduće pretplatnike da je kupnja knjiga na hrvatskom jeziku ponajprije domoljubni čin te da njime najizvrsnije sudjeluju u preporodu hrvatske knjige.”³² Na samome početku djelovanja budžet Ilirske čitaonice u Zagrebu stvarali su sami članovi: “blagajna čitaonice narasti će iz posebnih dobrovoljnih i narednih prise-sakah”, najmanje 6 forinti godišnje, kako je zapisano u osnovi čitaonice iz 1838. godine³³. Kasnije je pomno vođena fiskalna politika, ali privatni darovi su činili značajan dio proračuna, čega je spektakularan primjer bio dar kneza Miloša Obrenovića iz 1842, “100 cesarskih dukatah u zlatu”³⁴. Varaždinsko narodno društvo pokušavalo je uravnotežiti proračun kroz novčane priloge simpatizera, donacije knjiga te članarinu³⁵.

²⁷ Vidi *Letopis Narodne čitalnice v Ljubljani začetkom leta 1883*, Ljubljana 1883, s. 3–5.

²⁸ Homogenost unutar zamišljene nacije ključna je za razumijevanje širenja te ideologije i njezina prihvaćanja u širokim krugovima, što nije bilo moguće u staleškom društvu. Vidi npr. B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalisms*, London 1991.

²⁹ Institucija kao izvor legitimiteta i delegacija legitimiteta još je jedna od omiljenih Bourdieuovih tema; vidi npr. Bourdieu, nav. djelo, *La délégation et le fétichisme politique*, s. 159–174.

³⁰ Vidi Luka Vidmar, *Zoisova literarna republika. Vloga pisma u v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*, Ljubljana 2010, s. 134–143.

³¹ Agentivnost [*agency*] kao svojstvo individualnog i kolektivnog aktera razmatra E. Wnuk-Lipiński, *Socjologia życia publicznego*, Varšava, 2008, s. 79–100. Hrvatski ekvivalent pojma *agency* nije ustaljen; koristim termin *agentivnost* prema Tanji Petrović, “Podijeljene modernosti. Državljanstvo, agentivnost i javni prostori u gradu u središnjoj Srbiji”, *Emološka tribina* 2, 2016, s. 111–125.

³² J. Lakuš, nav. djelo, s. 37.

³³ *Zapisnici*, s. 21.

³⁴ Isto, s. 39.

³⁵ I. Jež, nav. djelo, s. 124.

Paradigmatski slučaj predstavlja rana povijest narodnog muzeja u Zagrebu. Ustanova je osnovana 1846. godine nastojanjem Matice ilirske, Ilirske čitaonice i Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, ali zapravo nije imala ni prostorija, ni proračuna, niti zaokružene upravljačke politike³⁶. Organizaciji i proširivanju fonda muzeja znatno je pridonio Mijat Sabljar. On je počeo skupljati starine i prirodoslovne objekte još za vrijeme vojne službe u Lici 20. godina 19. stoljeća³⁷. Kasnije je postao čuvarem privatnog muzeja grofa Lavala Nugenta na Trsatu, dok je 40-ih i 50-ih godina putovao po Hrvatskoj i skupljao starine za Narodni dom, poklone raznih donatora (lokalnih župnika, umirovljenih svećenika, učitelja, profesora), ulagao je i svoja novčana sredstva, a tek povremeno je primao isplate za uređivanje zbirke (1850–1851) i knjižnice (1854–1855). Zaposlen je kao ravnatelj muzeja tek 1862, a četiri godine kasnije je muzej proglašen zemaljskim zavodom, što je stvorio priliku za uređenje njegovog statusa, financija i razvojne strategije. Ovaj primjer jasno pokazuje kako se u analiziranom razdoblju stvarala kulturna politika prema gotovim obrascima koji su usvojeni zapravo u svakoj nacionalnoj sredini u Europi prema francuskom i njemačkom uzoru, što je podrazumijevalo između ostalog i stvaranje narodnog muzeja, hrama nacionalne kulture i prostora inkarniranja njezinog bogatstva i slojevitosti. To je u slučaju predilirske kulture prije centralizacije i bez regularne novčane potpore za aktivne sudionike tog procesa bilo još izraženije.

Sabljarov primjer, kao i primjer biografija Vraza, Mihanovića ili Babukića, dokazuje rađanje svojevrsnog etosa kulturnog aktivista, pri čemu taj pojam koristim svjesno unatoč njegovom anakronizmu. Kulturno djelovanje postalo je odlikom elita, ali moramo specificirati da se radi o građanski svjesnim pripadnicima elite, tj. o onima koji su osjetili obvezu prema naciji i prema zajednici kojoj su pripadali, želeći osobno pridonijeti njezinom razvitku. Budući da je vrijeme više cijenilo pero od mača, građanske su se aktivnosti fokusirale na prostor kulture. Naravno, ne smijemo zaboraviti da je otvorena politička aktivnost strogo kontrolirana i konzervativna u doba prije 1848, tako da se književnost (i umjetnost uopće) koristila kao svojevrzni nadomjestak slobodnoga javnog prostora.

Kulturni volonterski rad upisivao se, dakle, u etos građanina; zauzimajući se za javne potrebe u kulturi članovi svevrstnih društava mogli su steći ugled, potencirati svoj politički kapital i na taj se način penjati

u društvenoj hijerarhiji. Prisjetimo se da su članovi čitaonica svi radili upravo volonterski, rijetki su od njih – kao Babukić u svojstvu tajnika čitaonice i kasnije Matice ilirske, ili Sabljar – dobivali plaću. Svoje kulturne aktivnosti uspijevali su pomiriti s profesionalnim poslovanjem. Istaknuti primjer te pojave društveno orijentiranog građanina čije javno djelovanje prefigurira habitus intelektualca, pruža biografija Metela Ožegovića. Taj političar porijeklom iz plemenitaške obitelji vršio je ugledne dužnosti u Hrvatskoj, bio je predstavnik Kraljevine u ugarskim državnim tijelima, imao je dobre kontakte u Beču, a isto se poznavao s najistaknutijim ličnostima hrvatskoga javnog života, kao to su bili Mažuranić i Strossmayer³⁸. Ožegović, kao domoljub i utjecajni političar, istovremeno se zauzeo za animiranje nacionalnog života u Varaždinu. Pokrenuo je inicijativu za osnivanje narodnog društva, najvjerojatnije je sastavio prvi proglas 1838, a zbog svojih organizacijskih sposobnosti postao je neformalnim vođom i društva, i nacionalnog pokreta u gradu kao takvog³⁹.

U periodu transformacije hrvatskog društva prema modernom, književnost kao najpotpunija inkarnacija duha nacije postepeno je zauzimala privilegirano mjesto u fokusu aktivnosti izgradnje nacije. Vidjeli smo kako je uključivanje aktera o visokom društvenom i političkom kapitalu i ugrađivanje aktivnosti na kulturnom polju u etos društvene i intelektualne elite bilo odlučujući faktor u procesu nacionalizacije literarnog polja. Kroz taj je proces ujedno kulturna politika zadobivala kolektivno obilježje građanske, “trećesektorske” aktivnosti, koja nadaleko prelazi okvire individualne geste pa bi se ovdje mogla modificirati Hrochova shema preporodnih pokreta u Srednjoj Europi. Istina je kako se na početku radilo o relativno uskoj skupini angažiranih pojedinaca čiji su primjer Zoisov krug ili Vrhovac i Mihanović, koji su djelovali individualno bez institucionalne podrške. Međutim, Ljudevit Gaj ili Prešeren su se pojavili u vrijeme upravo ove “trećesektorske” aktivnosti, u periodu uključivanja širih slojeva građanskih elita i rastućeg ugleda kulturne aktivnosti, što je prethodilo nastupima spomenutih pisaca i aktivista. Tlo je pripremljeno za uspostavljanje nacije kao kolektivnog mecene, dok je u mehanizmu povratne sprege nacija preko književnog života zadobivala potpunu agentivnost kao jedan društveni i reificirani entitet.

Na kraju bih se želio osvrnuti na stanovite probleme koji su nastali prilikom institucionalizacije književnosti i preuzimanja odgovornosti za literarni život od strane “nacije”. Središnjom kulturnom institucijom sjeverne Hrvatske postala je Ilirska čitaonica

³⁶ Kratku povijest Narodnog muzeja donosim prema članku Šime Ljubića, “Narodni zemaljski muzej u Zagrebu”. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1(1), 1870, s. 3–16. Preuzeto s <https://hrcaak.srce.hr/62429>.

³⁷ Podatke o Sabljarovoj biografiji navodim prema članku Krešimira Linkea: “Prilog poznavanju života i rada Mijata Sabljara (1790–1865)”. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 44(1), 2011, s. 219–260. Preuzeto s <https://hrcaak.srce.hr/84648>.

³⁸ Vidi M. Kraš, “Neka poglavlja djelovanja Ilirske čitaonice u Varaždinu i njezin razvitak prema suvremenoj knjižnici”, u: *Čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću*, ur. Bruno Dobrić, Pula 1996, s. 9–12.

³⁹ I. Jež, nav. djelo, s. 24–25.

u Zagrebu i kasnije Matica ilirska. S vremenom obje su institucije djelovale kao svojevršno ministarstvo kulture, zato što su vodile samostalnu financijsku politiku, ulagale su u zemljišta, primale i prodavale imovinu; vodile ne samo izdavačku, već širu kulturnu politiku brinući se na primjer i o kazališnom životu, i o muzeju i knjižnici te dodjeljujući potporu piscima. O glavnim potezima je odlučivao sabor čitaonice, a izvršnu politiku je vodio odbor. Međutim, ako je kolektivitet trebao odlučivati o mecenatstvu, moralo je nužno doći do sukoba oko toga koga će se financirati, primjerice, kakve bi knjige čitaonica bila voljna podupirati i širiti njihovu distribuciju? “Spasonosne i zabavne” (*Zapishnici*, s. 39); “korisne knjige”, koje sadrže “korisne nauke” (*Zapishnici*, s. 52). U osnovi čitaonice (1838) pisalo je da “sverha čitaonice jest: k čitanju različitih časopisah i knjigah priliku tvoriti i takovim načinom korisne znanosti razširivati” (*Zapishnici*, s. 21). Retorika Janka Draškovića koji je držao svečane govore na sjednicama sabora, ali i drugih članova, obilovala je asocijacijama na narodno, domoljubno i domorodno, što je stalno povezivalo književnost s ideološkom misijom puno više nego s pitanjem estetskog ili etičkog. Prve su publikacije izrazito utrle put formiranju nacionalnog kanona kad se nakon Osmana raspravljalo na saboru čitaonice o otkupu prava na *Teutu* Dimitrija Demetra za svotu od 120 forinti srebra (*Zapishnici*, s. 44). Kad podsjetim još i na ideju raspisivanja natječaja za najbolju knjigu s ekonomskim sadržajem, može se zamijetiti kako su izdavački program i vizija književnosti uopće prisutni u institucionaliziranoj kulturnoj politici hrvatskog preporoda imali izrazito utilitarni karakter. Književnost je svjesno pretvarana u oruđe i oružje nacionalnih politika. Ne trebam posebno naglašavati da definiranje “korisnog” otvara sukob oko vrijednosti, svjetonazora i političkih ciljeva.

Jedan izraziti primjer iz prvih godina postojanja Ilirske (narodne) čitaonice u Zagrebu dovoljno ilustrira problem vezan za institucionalizaciju književnosti. U rujnu 1846. godine Stanko Vraz je u pismu Titu Babiću pozivao na skup “čitaonice naše”. Skup je trebao odlučiti o zaposlenju dviju osoba na radna mjesta u čitaonici i u Matici, a Vraz je nastojao spriječiti kandidate “starih”. Koristio je oštre argumente:

Nastoje evo starci da nas s tog polja protraju, pa da se šire zastarlimi svojimi načeli kao što su se širili na polju političnom troškom i trudom naših džepovah i šakah. Bože nas toga sačuvaj! [...] naše starine latile [se] u književnosti, koju oni kako znate nerazume.⁴⁰

Ne smijemo vidjeti u tim riječima jedino sukob oko plaćenih mjesta u jednoj od rijetkih institucija. Nazire se ovdje konflikt oko književnih vrijednosti i kulturne politike uopće; Vraz je inače poznat u knji-

ževnoj povijesti po novom, za ilirske prilike, pogledu na umjetnost i mjesto literarnog iskustva u kulturi, protiveći se gore opisanom utilitarnom pristupu, karakterističnom za Gaja i njegovu sredinu. U tome se paradigmatički očituje problem distribucije novca i procesa donošenja odluka koji i danas uzrujava mnoge aktere u književnom polju: kako raspodijeliti državne donacije, kojim se kriterijima treba služiti povjerenstvo pri Ministarstvu kulture, koje naslove podupirati i tako dalje. U Kopitarovu pismu Ignaciju Kristijanoviću isto se nazire sukob koji je obilježio cijelu kulturnu povijest Hrvatske i gotovo njezin kulturni identitet. Kopitar je, naime, u odnosu na Gaja koristio oštre riječi: “Ludovid nunc est Praga apud Lutherum suum, novas vires quarens ad resistendum Tibi”⁴¹, da bi nadalje u istom tonu zacrtao stav njih dvojice protiv Gajevih pogleda. Kopitar je tako zacrtao podjelu kulturnog polja u Hrvatskoj na pripadnike dva tabora, “svojeg” i “njihovog”, pri čemu se nužno postavlja pitanje bi li pripadnici jednog htjeli priznati donacije autorima simpatizerima drugog. Centralizacija institucionalnog života neminovno vodi pitanju o kriterijima donošenja odluka, blokade nepoželjnih nazora, naprimjer na poticanje kajkavske pismenosti u gore navedenom slučaju i promoviranje inih. Kad središnja skupština čitaonice deklarira kako “javnim dakle putem polazeći treba, da se spasonosne i zabavne knjige pišu i marljivo čitaju”⁴², pitanje koje iz toga nužno proizlazi glasi tko i kako treba o tome odlučiti.

Krovna problematika mecenatstva uvodi nas tako u središte rasprave oko mjesta književnosti u nacionalnoj kulturi i u kulturnoj politici. Treba li književnost imati poseban status unutar društvenih praksi? Trebamo li mi svi – kao nacija-agens – podržavati umjetnike? Ako trebamo, kako odlučivati o njihovoj kvaliteti i sposobnosti? Ta i druga srodna pitanja vuku korijene iz predilirskog doba, iz razdoblja kada je uočen politički potencijal književnog stvaranja i književne komunikacije. S druge strane, na navedenim smo primjerima mogli pratiti stvaranje predodžbe – koju u naše vrijeme rijetko dovodimo u pitanje – o naciji-agensu, kolektivu koji preuzima svojstva pojedinca. Agentivnost se pripisuje kolektivu i na taj način potvrđuje njegovo postojanje, međutim završni primjeri dokazuju ambivalentnost te predodžbe, otvarajući ujedno prostor za raspravu oko toga što institucionalizacija literarnog znači za samu književnost.

⁴⁰ Stanko Vraz, *Pismo Titu Babiću*, Zagreb, 26. 9. 1846, rukopis, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R3981a.

⁴¹ Jernej Kopitar, *Pismo Ignaciju Kristijanoviću*, 1838, rukopis, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R4101.

⁴² *Zapishnici*, 2. 6. 1842, s. 39.

LITERATURA

Bourdieu, Pierre 1979, *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Paris.

Bourdieu, Pierre 2001, *Langage et pouvoir symbolique*, Paris.

Coha, Suzana 2015, *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*, Zagreb.

Jež, Ivančica 2010, "Varaždinsko 'Društvo narodno' – prva hrvatska narodna čitaonica (1838.-1848.)". *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 53(1), s. 127. URL: <https://hrcak.srce.hr/82966>.

Kopitar, Jernej 1838, *Pismo Ignaciju Kristijanoviću*, rukopis, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R4101.

Kraš, Marijan 1996, "Neka poglavlja djelovanja Ilirske čitaonice u Varaždinu i njezin razvitak prema svremenoj knjižnici", u: *čitaonički i knjižnični pokret u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću*, ur. Bruno Dobrić, Pula, s. 9–12.

Lakuš, Jelena 2009, "Pisac i čitatelji: fenomen kolektivnog mecenatstva u Dalmaciji u prvoj polovici 19. stoljeća". *Libellarium: časopis za povijest pisane riječi, knjige i baštinskih ustanova*, 2(1), 29–45. URL: <https://hrcak.srce.hr/67041>.

Letopis Narodne čitalnice v Ljubljani začetkom leta 1883, Ljubljana, 1883.

Linke, Krešimir 2011, "Prilog poznavanju života i rada Mijata Sabljara (1790–1865)". *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 44(1), s. 219–260. URL: <https://hrcak.srce.hr/84648>.

Ljubić, Šime 1870, "Narodni zemaljski muzej u Zagrebu". *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 1(1), s. 3–16. URL: <https://hrcak.srce.hr/62429>.

Mihanovich, Antun 1818, *Literarum patriique sermonis amicis A. Mihanovich a Petropolje Croata. Znanostih y narodnoga jezika prijateljom*, U Gradu Patavii.

Mikloushich, Thomash (Tomaš Mikloušič) ????, *Pismo Mathijashu Jandrichu (Matijašu Jandriću)*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R4101.

Occhi, Carlo A. 1783, *Agli amatori della lingua illirica*, Carlo Antonio Occhi librajo, e stampatore privilegiato in Ragusa.

Petrović, Tanja 2016, "Podijeljene modernosti. Državljanstvo, agentivnost i javni prostori u gradu u središnjoj Srbiji". *Etmološka tribina* 2, s. 111–125.

Protrka, Marina 2008, *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*, Zagreb.

Sečić, Dora 2011, "Nabava knjiga i izgradnja fondova javnih knjižnica u Zagrebu u 19. stoljeću", *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, 3, s. 1–20.

Stipčević, Aleksandar 2005, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Knjiga 2, Zagreb.

Szacki Jerzy 1991, "Ideologia", u: isti, *Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia*, Varšava.

Tomić, Marijana 2008, "Knjižarski katalogi kao izvor za povijest knjige: primjer kataloga Novoselske knjižare u Zagrebu (1794.-1825.)", *Libellarium*, 1, 2, 161–179.

Vidmar, Luka 2015, "Knjižnica Žige Zoisa kot žarišče slovenskega kulturnog nacionalizma", *Knjižnica*, 59, 33–47.

Vidmar, Luka 2010, *Zoisova literarna republika. Vloga pisma u narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*, Ljubljana.

Vraz, Stanko 1877, *Pesme, pabirci, proza i pisma. Djela sv. 5*, ur. F. Petračić, Zagreb.

Vraz, Stanko 1841, *Pismo Janku Draškoviću*, 20. 1. 1841, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R3981a.

Vraz, Stanko 1846, *Pismo Titu Babiću*, Zagreb, 26. 9. 1846, rukopis, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, R3981a.

Vrhovac, Maksimilijan 2017, *Dnevnik. Diarium, sv. 2: 1810.-1815.*, ur. M. Hrg i J. Kolanović, Zagreb.

Walicki, Andrzej 1964, *W kręgu słowianofilskiej utopii*, Varšava.

Wnuk-Lipiński, Edmund 2008, *Socjologia życia publicznego*, Varšava.

Zapisnici sjednica društva čitaonice i Matice ilirske od 1838. do 1864. godine, prir. B. Brgles, Z. Brkić, S. Laljak, Zaprešić, 2016.

SUMMARY

ART PATRONS AND THE NATIONAL TREASURE: A COMPARATIVE READING OF THE CROATIAN AND SLOVENIAN CONTEXT OF THE INSTITUTIONALIZATION OF LITERATURE IN PRE-ILLYRISM

The question of literary patronage is part of the debate about the place of literature in the national culture and cultural policy. At the root of the argument is the nowadays almost unanimous presumption that literature should have a special status within social practices, and that the literary life as such should be supported by the state through its specialized institutions. Nonetheless, that view has had a relatively short history, going back to the beginning of the 19th century, and is related to important changes in the European civilization.

The essay focuses on the moment when the ancient regime of feudal order was falling down, as were the social practices related to it, and the new one was still in the offing. The old-time patronage relying on imposing individuals like Zigmund Zois or Maksimilijan Vrhovac was in decline, leaving an opening for collective patronage and civic involvement based on the principle of common usefulness, and thereafter for national institutions which were to implement cultural policy in the name of the nation. Sources from Croatian and Slovene cultural history analysed in this essay reveal the course of this transformation while principally tackling the crucial question, that of the nationalization of literature and its transformation into the instrument of national politics.

Key words: literary patronage, cultural policy, literary field, reading movement, Illyrism, literary institutions